

"ראוי להיות נחשב איש על שמו - המורה על צורתו האישית":

חוג פרשת השבוע במרכז מורשת מנחם בגין, לע"נ מרדכי בן סעידה ויפה בת לאה

1. בראשית פרק ב' : (יח) ויאמר ה' אלהים לא טוב היות האדם לבדו אעשה לו עזר כנגדו:

(יט) ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה ואת כל עוף השמים ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו [ספורנו] : כדי שיראה ויתבונן וכל אשר יקרא לו האדם נפש תיה הוא שמו:

(כ) ויקרא האדם שמות לכל הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה ולאדם לא מצא עזר כנגדו:

2. בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית, פרשה יז' סימן ד' :

ד'. [ב, יט] ויצר ה' אלהים מן האדמה - ... א"ר אחא : בשעה שבא הקדוש ברוך הוא לבראת את האדם, נמלך במלאכי השרת, אמר להן : נעשה אדם, אמרו לו : אדם זה מה טיבו ? אמר להן : חכמתו מרובה משלכם. הביא לפניהם את הבהמה, ואת החיה, ואת העוף, אמר להם : זה מה שמו ? ולא היו יודעין. העבירן לפני אדם, אמר לו : זה מה שמו ? אמר : זה שור, זה חמור, זה סוס, וזה גמל. ואתה מה שמך ? אמר לו : אני נאה להקרא : 'אדם', שנבראתי מן האדמה. ואני מה שמי ? א"ל : לך נאה להקראות : 'אדני', שאתה אדון לכל בריותיך, א"ר אחא (ישעיה, מב' ח') : 'אני ה' הוא שמי ...' - הוא שמי שקרא לי אדם הראשון.

3. רמב"ן, שם : והעניין, כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם, והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות, כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם.

4. ספר שמות, פרק א' פסוק א' : ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה את יעקב איש וביתו באו:

5. ספורנו, שם : אלה - הנזכרים בכאן היו ראויים להיוודע בשם, כי כל אחד מהם ראוי להיות נחשב איש על שמו - המורה על צורתו האישית, ואלה כל ימי חייהם היו למאורות, ולא יצא הדור לתרבות רעה ...

6. בעל הטורים, שם : ואלה שמות בני ישראל הבאים - ר"ת שביה, שאפילו כשהיו בשביה "שמות בני ישראל" - שלא שינו שמותם. וזהו שאמרו חז"ל (פדר"א מה') : בשביל ג' דברים נגאלו מצרים, בשביל שלא שינו שמותם וכו'. וגם כן :

'ואלה שמות' - וא"ו מוסיף על ענין ראשון (בראשית, נ' כו) : 'ונמת יוסף בן מאה נעשה שנים...' - 'ואלה שמות', שציווה להם, שלא ישינו שמותם, ואמר להם : אף על פי ששינו שמי וקורין אותי : 'צפנת פענח' (בראשית, מא' מה') - אתם אל תשינו שמותיכם.

7. שמות, פרק א' פסוק טו' : ויאמר מלך מצרים למיילדת העברית אשר שם האמת שפחה ושם השנית פועה:

8. שמות רבה (וילנא), פרשה א' : מי היו המיילדות ? רב אמר : כלה וחמותה : יוכבד ואלישבע בת עמינדב, רבי שמואל בר נחמן אמר : אשה ובתה, יוכבד ומרים. ... 'אשר שם האמת שפחה' - שהיתה משפרת את התינוק, כשהוא יוצא מלא דם, 'פועה' - שהיתה נופעת יין בתינוק אחר אמה.

... ד"א : 'פועה' - שהופיעה פנים כנגד פרעה, וזקפה חוטמה בו ואמרה לו : אוי לו לאותו האיש כשיבוא האלהים ליפרע ממנו, נתמלא עליה חמה להרגה, 'שפחה' - שהיתה משפרת על דברי בתה ומפייסת עליה, אמרה לו : אתה משגיח עליה ?! תינוקת היא ואינה יודעת כלום. 'פועה' - שהופיעה פנים כנגד אביה, שהיה עמרם ראש סנהדרין באותה שעה ... אמרה לו בתו : "גזרתך קשה משל פרעה !!" ... עמד הוא והחזיר את אשתו, עמדו כל ישראל והחזירו נשותיהם, הוי 'פועה' שהופיעה פנים כנגד אביה.

9. שמות, פרק ב' פסוק א' : וילך איש מבית לוי ניקח את בת לוי:

10. שמות רבה (וילנא), פרשה א' : יט'. וילך איש מבית לוי - להיכן הלך ? א"ר יהודה ב"ר זבינא : שהלך בעצת בתו ...

11. רש"י הירש בפירושו לספר שמות, שם :

איש מבית לוי - אין הכתוב נוקב בשם, אלא מציג בפנינו 'איש מבית לוי' גרידא, וכן ביחס לאישה. הן יודעים אנו את חשיבותו של 'בית לוי' ... רוחו של 'בית לוי' שנועדה להיות המושיעה בעתות צרה ... הלא עתה בתנאים אלה, הגיעה שעתה. ולפי המסורת הלא גם המיילדות היו מבית לוי (שמות רבה, א' יז). לעת כזאת נדרש אומץ לב, ממי שהתעתד להיות לאב או לאם. ...

12. שמות, פרק ב' : (ב) ונתהר האשה ונתלד בן ונתרא אתו כי טוב הוא ונתצפנהו שלשה ירחים: ...
(י) ויגדל הגילד ונתבאהו לבת פרעה ויהי לה לבן ונתקרא שמו משה ונתאמר כי מן המים משייתהו:

13. שמות רבה (וילנא), פרשה א' : כ'. ונתרא אתו כי טוב הוא - תני : ר' מאיר אומר : 'טוב' שמו. רבי יאשיה אומר : 'טוביה' שמו ...

כו'. 'ויגדל הגילד' - כ"ד חדש הניקתהו ... ונתקרא שמו משה - מכאן אתה למד שכרן של גומלי חסדים, אף על פי שהרבה שמות היו לו למשה - לא נקבע לו שם בכל התורה, אלא כמו שקראתו בתורה, ואף הקב"ה לא קראהו בשם אחר.

14. ויקרא רבה (וילנא), פרשה א' : אמר לו הקב"ה למשה : חייד, מכל שמות שנקרא לך, איני קורא אותך אלא בשם שקראתך בתורה בת פרעה, ונתקרא שמו משה' - 'ויקרא אל משה'.

15. רש"ר הירש, שם : משה - לא 'משוי', מי שנמשה מן המים קראה את שמו, אלא משה - המציל מן המים.

אולי בא זה לרמוז על מגמת החינוך שהעניקה הנסיכה לבנה המאומץ, והרושם העמוק שעיצב את אופיו משחר ילדותו. במתן שם זה ביקשה לומר : אל ישכח כל ימי חלדו, שהושלך אל המים, ונמשה מתוכם על ידי.
על כן יהיה כל ימיו בעל לב רך וקשוב לייסורי הזולת, ויהיה נכון תמיד להיות מושיע בעת צרה, להיות 'מושה'.
ועוד - שמו העברי יעלה על לבו תמיד את מוצאו. אין זאת אלא הנסיכה נועצה באמו, כיצד להביע רעיון זה בשפת עבר, וללא כן היתה קוראת לו בשם מצרי.

16. שמות, פרק ב' : (כא) ויואל משה לקשבת את האיש ויתן את צפרה בתו למשה:

(כב) ונתלד בן ויקרא את שמו [אבן עזרא : משה קראו] גרשם פי אמר גר הייתי בארץ נכריה: פ

17. רש"ר הירש, שם : גר הייתי בארץ נכריה - המשמעות אינה ברורה : וכי היכן אדם הוא 'גר' אם לא 'בארץ נכריה' ? ועוד - הרי ביום קריאת השם עדיין היה 'גר', אם כן מדוע 'הייתי', לשון עבר ?

אלא יש ולאחר שהינה מועטת, חדלה הארץ מלהיות 'נכריה', ואף מי שעדיין 'גר' הוא, יראה את עצמו כבן המקום.
לא כן משה ! אף שהופשי היה, חסר דאגות ואב למשפחה, הרי לבו היה את אחיו במצרים, ובמדין לא התערה, וזאת ביטא בשם אותו נתן לבכורו. וכדי שלא יתפרש כאילו דופי מצא בסביבתו, ריכך את דבריו, והביע את הרהוריו בלשון עבר : 'גר הייתי', ולא 'גר אני', אבל לעמיתו של דבר עדיין היה גר.

18. תלמוד בבלי מסכת יומא, דף פג' ע"ב : ותו, רבי מאיר ורבי יהודה ורבי יוסי הוו קא אזלי באורחא, רבי מאיר - הוה דייק בשמא, [רש"י : בשמו של בעל הבית, אם נאה אם כעור] רבי יהודה ורבי יוסי לא הוו דייקו בשמא.

19. תלמוד בבלי מסכת עירובין, דף יג' ע"ב :

אמר רבי אחא בר חנינא : גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם, שאין בדורו של רבי מאיר כמותו, ומפני מה לא קבעו הלכה כמותו ? - שלא יכלו חבריו לעמוד על סוף דעתו. שהוא אומר על טמא טהור ומראה לו פנים, על טהור טמא ומראה לו פנים. תנא : לא רבי מאיר שמו אלא רבי נהוראי שמו, ולמה נקרא שמו רבי מאיר - שהוא מאיר עיני חכמים בהלכה.

המשך - מסכת יומא : כי מטו להווא דוכתא בעו אושפיזא, יהבו להו. אמרו לו : מה שמך ? - אמר להו : כידור. אמר : שמע מינה אדם רשע הוא, שנאמר (דברים, לב' כ') : 'פי דור תהפכת המה'. [ויאמר אסתירה פני מהם ארצה מה אחריתם פי דור תהפכת המה בגים לא אמר בהם]

רבי יהודה ורבי יוסי אשלימו ליה כיסייהו [רש"י : ערב שבת היה, והפקידו אצלו כיסם], רבי מאיר לא אשלים ליה כיסיה. אזל אותביה בי קיבריה דאבוה. אתחזי ליה בחלמיה : "תא שקיל כיסא דמנחא ארישא דההוא גברא". למחר אמר להו : הכי אתחזי לי בחלמאי ! אמרי ליה : חלמא דבי שמשי [רש"י : של ערבי שבתות], לית בהו ממשא. [רש"י : מתוך שאדם במנוחה, מהרהר ורואה חלומות, ומתכוון היה לדחותו שלא ילך ויטלנו].

אזל רבי מאיר, ונטריה כולי יומא ואייתיה. למחר אמרו לו : הב לך כיסן. אמר להו : לא היו דברים מעולם ! אמר להו רבי מאיר : אמאי לא דייקיתו בשמא ? אמרו ליה : אמאי לא אמרת לך, מר ? אמר להו : אימר דאמרי אנא חששא, אחזוקי מי אמרי ? משכוחו ועיילוהו לחנותא, חזו טלפחי אשפמיה [רש"י : ראו עדשים על שפמו], אזלו ויהבו סימנא לדביתו, ושקלוהו לכיסייהו ואייתו. אזל איהו וקטליה לאיתתיה. היינו (דתנן) {דתניא} : מים ראשונים האכילו בשר חזיר, [רש"י : פונדק ישראל היה מוכר לישראל דברים המותרים, ומאכילם, ומוכר לנכרים בשר חזיר מבושל, בא ישראל לפונדק וראהו שלא נטל ידיו כשהסב לאכול, ונתן לפניו בשר חזיר] -

המשך - מסכת יומא : מים אחרונים הרגו את הנפש. [רש"י : זו היא אשתו של זה, שאילו נטל מים אחרונים דרך הנוטלים ידיים לקנח את שפמם בידיים טופחות, ולא היו עדשים נראין].

ולבסוף הו דייקי בשמא, כי מטו לההוא ביתא דשמיה פְּלָה - לא עיילו לגביה. אמרי : שמע מינה רשע הוא !
דכתיב (יחזקאל, כג' מג') : 'נְאֻמֶר לְפָלָה נְאֻפִים [עֲתָה יָנֻוּ מִנְנוּתָהּ נְהִיא] ...

20. חשוקי חמד למסכת יומא, שם, דייק בשמא :

שאלה : נולדה בת והיולדת בקשה מאביה לקרוא לה בשם 'רחל' על שם זקנתה, וכך עשה. הסבא עלה לתורה ביום חמישי, ונתן לנכדתו את השם : 'רחל'. הגיע יום השבת, וכעת רוצה אבי הבת לקרוא לה : 'שרה', כיון שהוא חושש שאם יקרא לבתו 'רחל', אולי לא יהיו לה ילדים ... והוא מתייעץ אם לעשות כך.

תשובה. כתב בשו"ת פתחא זוטא (סימן מה') וז"ל : נשאלתי באשה אחת בבית אביה, וקראה שם הבת על ידי אביה שם בשם פלונית, ואחר לידתה תיכף כתבה אגרת לבעלה שדר במקום אחר שילדה בת, וגם הבעל עלה לספר תורה, ולא ידע כי יקרא שם שם לבתו, וקרא שם לבתו. ונשאלתי באיזהו שם תחזיק העיקר. וכתב שמסברא, **השם שנתן האב הוא העיקר** ...

אולם יעוין בשו"ת אגרות משה (יור"ד ח"ג סימן צו') שדן בתינוק שאבי אמו מל אותו שלא בידיעת האב, וגם נתן לו שם, וכתב, וזה לשונו : **ובדבר קריאת השם שניתן לו בשעת הברית, אם קראו לו בן פלוני בשם אביו - לא שייך שיתבטל, דגם האם יש ברשותה ליתן שם, אך שהאב יכול לקרוא גם שם אחר, כדאשכחן בקרא שרחל קראה לו : 'בן אוני' ואביו קרא לו : 'בנימין'.**

ובשמות של משה רבינו איכא שם שקרא לו אביו, שהוא : 'חבר' ושם שקראה לו אמו, שהוא : 'יקותיאל', וגם אחרים קראו לו שמות, עיין בילקוט (שמות, רמז קסו') ... וכדאשכחן במשה שנתקבל לעיקר השם שקראה לו בתיה בת פרעה, מהטעמים שנאמרו בדברי חז"ל, עכ"ל. ולדבריו יתכן שלא ברור איזה שם יהיה העיקר, של האב או של האם.

ובנידוננו נראה שאם האב יקרא לה בשם אחר, הדבר יגרום למחלוקת ... **והעצה היעוצה היא, שהאב לא ייתן לה שם אחר, והאמת והשלום אהבו. ובזכות השלום יזכה לכל טוב, וכשם שרחל אמנו זכתה בגלל הויתור, כך הוא יזכה בזכות הויתור והכיבוד אב של אשתו לכל טוב. ... לסיכום : תשאר הבת בשם : 'רחל' כפי רצון האם.**

21. מדרש תנחומא, פרשת ויקהל, סימן א' : את מוצא שלשה שמות נקראו לו לאדם : אחד מה שקוראים לו אביו ואמו, ואחד מה שקוראין לו בני אדם, ואחד מה שקונה הוא לעצמו, טוב מכולך - מה שקונה הוא לעצמו !

22. משנה מסכת אבות, פרק ד' משנה יג' : ... רבי שמעון אומר : שלשה כתרים הם : כתר תורה, וכתר כהונה וכתר מלכות, וכתר שם טוב עולה על גביהן.

23. ר' עובדיה מברטנורא, שם : וכתר שם טוב - מי שיש בידו מעשים טובים ושמועתו טובה מחמת מעשיו, לא מצינו לו כתר בתורה שיהיו חייבים לנהוג בו כבוד, והוא עולה על גבי כולן, שכל השלשה כתרים צריכים לו ! ...

24. מתוך המאמר "ואלה שמות" - זכותו של האדם לשם / אלישבע הכהן : (מתוך : מאמרי פרשת שבוע, מכללת "שערי משפט", פרשת שמות תשס"א, גיליון מס' 10)

השם מתאר את האדם, מזהה אותו ומייחד אותו. השם עשוי להורות על תכונה מסוימת של נושא : לרמוז למוצאו, למקום לידתו, למשפחתו, לנסיבות לידתו, או לאירועים אחרים שבאו לעולם, במשפחתו, או בעמו בשעת לידתו ... במרכזו של ספר שמות עומדת גאולת ישראל ממצרים. חכמים ראו בשמירת ה'שם' ראש וראשון לארבעת הגורמים המרכזיים שבזכותם נגאלו ישראל ממצרים :

רבי הונא בשם בר קפרא אמר : **בזכות ארבעה דברים נגאלו ישראל ממצרים : שלא שינו את שמם, ולא שינו את לשונם, ולא אמרו לשון הרע, ולא נמצא בהן אחד פרוץ בערוה.** (שיר השירים רבה, פרשה ד).

וכמו מאליה נשאלת השאלה : מדוע ניתן לשם משקל כה רב, עד כדי שבזכותו נגאלו ישראל ממצרים ?
דומה שהשמירה על ה"שם" מבטאת את זיקתו של האדם למורשתו ולעברו, לבית אביו ולמולדתו, ויש בה ערובה לשמירת זהותו וה'אני' שלו, גם בהיותו נתון לעבדות ולשעבוד, ולשמרו מטמיעה והתבוללות.

28. ש"י עגנון - שינוי השם, (מתוך : 'עיר ומלוואה', עמ' 688) : כאן בארץ ישראל שנוהגים בכמה דברים כמנהג אנגליא, יכול כל אדם לשנות את שמו ואפילו פעמיים בכל חודש,

ובלבד שהוא נותן כך וכך פרוטות דמי שינוי השם, ואפילו פחות שבפחותים יכול ליטול לו שם כשם הגדולים אשר בארץ. ואף אני זכיתי שכמה בני בלי שם נטלו לעצמם את שמי, כאילו חס ושלום קרובי הם. אבל יש ארצות שאין אדם יכול לשנות שמו אלא על מנת שירצה שר השרים, ראש הממשלה, או נציב המדינה. והם לא כמות שרוצה הוא - רוצים הם, ואפילו הוא מתפקע, ואפילו הוא מת - שב לאדמתו בשמו שניתן לו ביום מילתו.